

Furulyaféle hangszereket évezredek óta ismer és használ az emberiség, így napjainkra ezek típusainak és változatainak sokasága alakult ki. Van azonban egy közöttük, ami az összes többtől jól megkülönböztethető: ez a magyar furulya.

A MAGYAR FURULYA

Furulyának általában azt a fúvós hangszert nevezzük, amelynek fadugóval kialakított sípja (ajaksíp), és néhány hangképző nyílása van. Ezek között jól elkülöníthető két csoport: az indoeurópai nyelvű népek hangszere, az úgynevezett blockflöte típus, és a hun-magyar népek furulyája.

A két típus jellegzetességei:

- A magyar furulyán a sípnyílás hátul van, míg a blockflötén elől, a hanglyukkakkal egyvonalban.
- A magyar furulya hangnyílásai azonos méretűek, míg a másikei különbözőek.
- A magyar furulya szélhasító nyílása (sípnyílás) négyszögletes, vagy kissé álló téglalap formájú, míg a blockflöte típusoké minden esetben fekvő téglalapforma.
- A magyar furulya hangterjedelme két oktávon is túl megy, így jóval meghaladja az alig másfél oktávra alkalmas másik típusét.
- A mi furulyánk – hátsó sípállásának köszönhetően – alkalmas többszólamú hangzás egyidejű megszólaltatására, és hangerősítő, díszítő vibrálásra, míg a másik típus erre nem alkalmas, hangereje korlátozott, és a hang nem vibrálható.

Mindezek arra utalnak, hogy a magyar furulya és az ún. európai furulyatípusok kialakulása más úton ment végbe.

Furulya szavunkban a levegő mozgását idéző fú szócskára ismerhetünk, ami érthető, hiszen a furulyát fújva szólaltatjuk meg. A szél is fúj, a szellő fúddogál, olykor alig érezhető az enyhe fuvallat. Az f hang kimondásakor hosszan kiereszthetjük a levegőt, hasonlóan a zöngés hangokhoz. Ha fokozódó erővel fúvunk, azt mondjuk: fűűű, aminek hatására az izzó parázs lángra lobban, melegebb lesz, fűtünk. Ha hirtelen erősen fújunk a lángra, akkor az ellobban.

Fülledt melegben fojtogató a hőség, aki nem kap levegőt, fuldoklik...

A furulya neve az ősidőkben talán fú lehetett, majd fú rá vagy fúj rá szóösszetételké módosulhatott, amire a felvidéki tótok fujera névalakja emlékeztet. A fú rája szópár pedig idővel a könnyebben kimondható fú ruja alakot vehette föl. (E szerint a furuja szóban az ly használata teljesen indokolatlan).

Az európai nyelvek is az f hanggal jelölik a furulyaféléket (flute, flöte), de a fúvást már annak váltóhangjával jelölik (blowe, blase), ami már egyáltalán nem emlékeztet a levegőmozgás hangzására.

A fadugóval ellátott magyar furulyák között két típust különböztethetünk meg:

Blockflöte a kb. 40 cm hosszúságú hatlyukú furulyákat, és a 80 cm-nél is hosszabb 3, vagy 5 lyukú változatokat.

A hatlyukú furulyák hangnyílásai hármas csoportokat alkotnak, melyeken belül a hangnyílások egymástól mért távolsága azonos. Ez a méretezés a legkorábbi fúvós hangszerekre jellemző, minek folytán ún. semleges hangú hangsor jön létre. Nem csak a terc esetén (dunántúli terc), hanem annak kvint váltóhangjánál is, ahol a kis és nagyszeptim helyett, a kettő közötti hang, sajátos „közepes sezeptim” szólal meg. A magyar furulyások játékmódjáról Kodály Zoltán így tudósít: „Sajátságos szokása a furulyásoknak, különösen Erdélyben, hogy játék közben belemorognak, beledünnögnének a furulyába valami mély hangot. Mivel ez a felső hangok tisztaságát zavarja, fonográfba

vételkor igyekeztünk őket rávenni, hogy hagyják el. Nehezen vagy sehogyansem sikerült elérni, annyira megszokták. ... Ez a hang a furulya hangjaival kombinációs-hangokat hoz létre, úgyhogy

Furulya

Ez a dünnögős fúvásmód valószínűleg a furulya kialakulásával egyidős, de a magyar nyelvterület nagy részén már leszoktak róla, lényegében csak Erdélyben és Moldvában maradt fenn.

A hátsóoldali sípnyílás lehetővé teszi, hogy a zenész, alsó ajkával a síplyuk szélét érintve, módosítsa a hangzást. Megszólalhat egyszerre két hang, oktáv, vagy kvint párhuzamban, ami mellett a dörmögés a harmadik szólamot eredményezi. Ez a fúvásmód nagy hangerő elérését teszi lehetővé, amit tovább lehet fokozni a jellegzetes vibrálással. Ez úgy történik, hogy a játékos a furulyát ütemesen föl-le mozgatja, miközben ajkával a sípnyílás peremét érinti.

A hátsó sípnyílású hatlyukú furulya elterjedési területe nagyjából egybeesik az egykori Hun birodalom Közép-európai térségével. Magában foglalja a történelmi Magyarország területén kívül a szlávok lakta térségek jó részét is a Cseh-Morva-medencétől a Balkánig, ami jól példázza a hun birodalom egykori etnokulturális egységét a nagymértékű elszlávosodást megelőző időkben.

Dünnögős fúvásmód jellemzi a hosszúfurulyák különböző típusait is. Közülük a legnagyobbra nőtt változat a tótok jó másfél méteres hangszere. Ma már nem dörmögve fújják azt, de Herman Ottó még hallhatta az eredeti hangzást: „Télen a fonóban, langyos tavaszi éjszakán megbúg a 'fujera', egy hatalmas, majdnem embernyi síp, melynek három a hanglika, s amelyet csak vendégcsövön lehet megfújni. Legmélyebb hangja majdnem harangszerű, de búgó is, mint a bánatos vadgalambé, sőt kurjant is; a legény belevegyíti saját dünnögő hangját...”

A fujaránál kisebb, háromlyukú furulyák a felvidéken voltak használatban magyaroknál és tótoknál egyaránt. A síp-

nyílás ezeknél is négyszögletes, hasonlóan a hatlyukú furulyákhoz.

A dunántúli hosszúfurulya oldalán öt hanglyuk van, sípnyílása pedig sajátos félholdforma (hód), aminek külső pereme

majdnem egy magasságban van a szélhasító peremével. Fölülről nézve nem lehet belelátni a csőbe, mivel itt a dugó (ahogy itt mondják: nyelv) is jócskán túlnyúlik a sípnyílás peremén.

A dunántúli hosszúfurulya kifejezetten magyar hangszer. Egyedi síprendszerét még a szomszéd népek és a nálunk élő nemzetiségek sem alkalmazzák. Kialakulása itt helyben, a Kárpát-medencében ment végbe, valamikor a történelem folyamán. Valószínűleg az őskőkor óta itt használt „nyelvfurulya”, és az ókor vége óta elterjedt európai dugós furulyatípus ötvözeteként.

A nyelvfurulyák legkorábbi ismert példánya az a kis csontsíp, ami a Bükk hegységi Istállóskő barlangjából került elő. Ennek megszólaltatása úgy történik, hogy a játékos a saját nyelvét bedugja a cső végébe és így tereli a befűjt levegőt

az oldalsó kerek vagy félholdforma nyílás peremére. Ennek emlékét őrzi a furulyákba

faragott dugó „nyelv” neve, és az a szokás, hogy dugónak a fagyöngy tövét használják, ami a fúvás nedvességének hatására sem dagad meg túlzott mértékben. Fából készült furulyáknál nem okozott problémát a dugó megduzzadása, hiszen a fa képes a tágulást követni, a csontfurulyák azonban – melyeket korábban nyelvdugós módon szólaltattak meg – megrepedtek a megdagadó fadugótól. Ez indokolta a fagyöngy használatát, amit azután a hagyomány megőrizte a fából készült furulyáknál is.

Mindezek pedig arra utalnak, hogy furulyahagyományunk eredete a kőkorszakba nyúlik vissza.

Kozák József

Furulya és fujera sípnyílása

Fujerás